

BEHIJA ZLATAR
(Sarajevo)

SARAJEVO KAO TRGOVAČKI CENTAR BOSANSKOG
SANDŽAKA U XVI VIJEKU

U vrijeme kada je Osmanska Imperija bila u punoj fazi svoga razvitka, tj. u XVI vijeku, nastavlja se jačanje trgovačkih središta u njenom evropskom dijelu. Tokom XVI vijeka Balkan je predstavljao jedinstveno ekonomsko i carinsko područje na kome su se razvijali gradovi u kojima je cvjetalo zanatstvo i trgovina. Na mjestu starih trgova, ili kao potpuno nova naselja, razvili su se mnogi gradovi levantskog tipa. Njihova osobenost bilo je brojno stanovništvo, pretežno muslimansko, monumentalne islamske građevine, velika čaršija sa raznovrsnim zanatima. Nastali iz ekonomskih, društvenih, političkih i kulturnih potreba islamskog društva, ti gradovi se razlikuju od onih u evropskom, pa i balkanskom feudalizmu. U njihovom osnivanju, kao i transformaciji zatečenih naselja u orijentalno-islamske gradove, važnu ulogu imaju osmanski vladari, članovi osmanske dinastije, veziri, beglerbezi, subaše, zaimi i drugi iz reda svjetovnih i duhovnih velikodostojnika.¹

Urbano formiranje tih gradova započinjalo je izgradnjom objekata koji su izdržavani prihodom vakufa. U prvom redu bile su to džamije, medrese, hanovi i mostovi, koji su podizani iz vjerskih i humanitarnih razloga. U njihov sklop ulazili su objekti čiji su prihodi služili za njihovo održavanje: hamami, dućani, bezistani, vodence i drugo. Vakufski objekti bili su osnovni element u osmanskim gradovima, a dominirali su i u gradovima na Balkanu.

I u osnivanju Sarajeva i njegovom daljem razvitku došle su do izražaja sve osobnosti jednog muslimansko-orijentalnog grada. Temelje budućeg centra bosanskog sandžaka, kasnije pašaluka postavio je Isa-beg Ishaković, podigavši niz objekata privrednog, kulturnog, vjerskog, komunalnog karaktera. U njegovom daljem razvitku učestovali su brojni funkcioneri, ne samo lokalnog i regionalnog značaja, nego i predstavnici centralne vlasti, pa čak i pripadnici carskog dvora. Kao i u svim gradovima poznije epohe islamske civilizacije, i Sarajevo se dijelilo na dva osnovna sektora: sektor privredne djelatnosti — čaršija i sektor stambenih četvrti — mahala.

Najveći dio stanovništva Sarajeva bavio se zanatstvom i trgovinom. Sav privredni život odvijao se u čaršiji gdje je bilo mnoštvo

1. N. Filipović, *Osvrt na pitanje islamizacije na Balkanu pod Turcima*, Godišnjak centra za balkanološka ispitivanja, 11/1976, str. 387-388.

zanatlijskih i trgovačkih dućana. Duboko u unutrašnjosti carstva, daleko od ratnih poprišta, Sarajevo je bilo ono mjesto u kome su se trgovci osjećali sigurnim i u kome su nesmetano mogli obavljati svoje poslove. Razvitak gradova zavisio je i od stvaranja i raspodjele područja za koja su ti gradovi bili ekonomski vezani. Ta područja, opet, zavisila su od uloge njihovih središta u vojno-administrativnom sistemu Turske, od njihove povezanosti sa stranim tržištem, od puteva koji su kroz njih prolazili, te općenito, od ekonomskog razvitka Turske kao i političkih promjena koje su često značile velike izmjene u povezanosti turskog tržišta sa inostranstvom.²

Kao administrativni centar bosanskog sandžaka, nastao na području gdje su se ukrštavali putevi koji su vodili ka Istoku i Zapadu, Sarajevo će tokom XVI vijeka izrasti u značajan trgovački centar na Balkanu. Prilike u gradu bile su takve da su trgovcima omogućavale slobodu i bezbjednost trgovine.

Krajem XV i početkom XVI vijeka evropski dio Turske dobio je poseban položaj i značaj u međunarodnoj trgovini. Turska je u XVI vijeku bila veliki izvoznik žita, a u njoj su se dobro plasirali evropski proizvođači, posebno tkanine boljeg kvaliteta čiji su kupci bili gradsko stanovništvo i vojska. Trgovinu Turske za zapadnim hrišćanskim svijetom obavljale su italijanske države, posebno Venecija, a većina te robe išla je preko Dubrovnika, a kasnije poslije otvaranja splitske skele (1592), i preko Splita. Od 1463. godine, kada je Bosna pripojena Osmanskom carstvu, otvoren je novi put koji je povezivao Dubrovnik sa Carigradom, a išao je preko Foče, Novog Pazara i Jedrena. Iz Dubrovnika je roba prevožena u Ankonu, a odatle dalje u Firencu. Do 1463. godine italijanska trgovina odvijala se uglavnom preko luke Arte, a od tog vremena, kada je Dubrovnik došao u zavisnost od Osmanlija i, kao država koja plaća danak, podlijegao nižim carinama, Dubrovčani preuzimaju primat u trgovini između italijanskih država i Osmanskog carstva. Na zapad su izvozili uglavnom žito, vosak, kožu, svilu, a uvozili su prvenstveno tkanine. Dubrovčani su imali svoje kolonije u svim većim gradovima na Balkanu: Sofiji, Beogradu, Sarajevu, Jedrenu itd.

Osmanlije su veliku pažnju posvećivali izgradnji i održavanju puteva koji su povezivali trgovačke centre. Duž tih puteva, radi bezbjednijeg putovanja podizani su hamovi i karavan-saraji kao zadužbine pojedinaca. Samo u Bosni i Hercegovini u vrijeme osmanlijske vladavine podignuto je 18 karavan-saraja, 232 gostionice, 32 hana i 42 mosta.

Privredne sfere, obrazovane oko većih gradova u Osmanskom carstvu, funkcionisale su zahvaljujući dejstvu trgovačkih sistema, zasnovanih na vjerskoj ili etničkoj pripadnosti, za razliku od drugih zemalja gdje su se trgovci povezivali u skladu sa proizvodnjom ili sa privrednom politikom pojedinih država. Na grupisanje trgovaca na vjerskoj, odnosno etničkoj osnovi uticao je islamski karak-

2. R. Samardžić, *Dubrovčani u Beogradu u XVI i XVII veku*, Istorija Beograda, knj. I, Beograd 1974, str. 364.

ter države u kojoj su se i stanovnici razlikovali po njihovoj vjerskoj i etničkoj pripadnosti i u kojoj su se, posebno u gradovima, okupljali pripadnici drugih vjera u zajednice. Trgovački sistemi pripadnika istog naroda ili vjere povezivali su se sa svojim sunarodnjacima naseljenim u drugim državama.³

I u Sarajevu je stanovništvo bilo podijeljeno na grupe — džemate. U katastarske popise, deftere, zasebno su upisivani muslimani, hrišćani, Jevreji, Dubrovčani. Trgovci su također grupisani po vjerskoj osnovi: Dubrovčani su imali svoju koloniju, Jevreji su bili grupisani i povezani sa svojim sunarodnjacima širom Osman-skog carstva kao i u drugim zemljama, Firentinci i Mlečani su imali svoju koloniju, a domaći trgovci su takođe bili međusobno povezani.

Poseban impuls međunarodnoj trgovini Sarajeva davali su Dubrovčani. Oni su dolazili na područje gdje će kasnije biti osnovano Sarajevo još od srednjeg vijeka. Odmah poslije pada Bosne pod tursku vlast, dubrovački senat dozvolio je svojim trgovcima da odlaze u Bosnu. Znatno broj tih trgovaca naselio se u Sarajevu, tako da je krajem XV vijeka tu bila najveća dubrovačka kolonija na Balkanu. Sve dubrovačke kolonije na Balkanu, pa i ona u Sarajevu, podlijegale su istim zakonskim propisima matičnog grada, a Turska je za sve njih određivala zajednički status.

U popisu bosanskog sandžaka iz 1489. godine upisano je u Sarajevu sedam kuća Dubrovčana.⁴ I dubrovačke knjige s kraja XV vijeka bilježe više trgovaca i njihovih porodica nastanjenih u Sarajevu (... *de Ragusa habitator de Verhbossania*).⁵ U to vrijeme svojom trgovačkom djelatnošću posebno se isticala porodica Cicerović.⁶ Njeni članovi izvozili su iz Bosne olovo, a uvozili razne vrste tkanina. Njihovi poslovi nisu se odvijali samo između Sarajeva i Dubrovnika nego i između cijele Bosne i Venecije.⁷ Posebno poslovne veze Cicerovićji su održavali sa trgovcima Ljubojem Radisačićem i Marinom Ljubušićem iz Konavala nastanjenim u Veneciji.⁸

Kakva je bila aktivnost dubrovačkih trgovaca nastanjenih u Sarajevu pokazuju mnogi podaci iz dubrovačkih knjiga. Samo od novembra 1475. pa do januara 1482. godine dubrovačko vijeće je jedanaest puta biralo konzule za rješavanje sporova među svojim sugrađanima u Vrhbosni.⁹

U XV vijeku iz Bosne se u Dubrovnik najviše izvozilo olovo i srebro, a iz Dubrovnika su se uvozile tkanine koje su Dubrovčani nabavljali u Italiji.¹⁰

3. Isto, str. 365.

4. Istanbul, *Başbakanlık Arşivi* (BBA), Tapu defter (TD), No 24. Fotokopije OIS br. 62.

5. Historijski arhiv u Dubrovniku, (HAD), *Diversa Cancelariae*, vol 81 fo. 101.

6. HAD, *Diversa Notariae*, vol. 70, fo. 134—145.

7. M. Popović—Radenković, *O trgovačkim odnosima Dubrovnika sa Bosnom i Hercegovinom* (1480—1500), *Istoriski glasnik*, Beograd 1952. str. 8.

8. HAD, *Diversa Cancelariae*, vol. 81, fo. 180—181.

9. I. Božić, *Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku*, Beograd 1952, str. 289.

10. M. Popović—Radenković, *O trgovačkim odnosima Dubrovnika sa BiH*, str. 18.

I tokom XVI vijeka Sarajevo je bilo jedna od glavnih dubrovačkih trgovačkih naseobina na Balkanu. To je doba kada i Sarajevo i Dubrovnik doživljavaju veliki procvat u svome razvoju, tako da je i ta činjenica uticala na razvoj trgovina između ova dva grada. U vrijeme ratova između Venecije i Turske (1495—1503), (1537—1540) i (1570—1573) Dubrovnik je igrao posredničku ulogu i u to vrijeme dubrovačka pomorska trgovina posebno je cvjetala.

Još tokom XV vijeka Turska je zajamčila Dubrovniku nezavisnost, teritorijalni integritet i ličnu bezbjednost njegovih podanika. S druge strane Dubrovčani su bili obavezni da plaćaju harač u iznosu od 12.500 dukata godišnje. Njima su Turci davali i široke trgovačke povlastice.

Dubrovačke naseobine na Balkanu potpadale su pod jurisdikciju dubrovačkih vlasti. U oblasti privatno-pravnih odnosa, obligacionog, nasljednog i porodičnog prava Dubrovčani nastanjeni u Turskoj vladali su se prema zakonima svoje republike. Među njima se nije osjećala podjela na društvene staleže za razliku od njihovih naseobina u Italiji gdje je ta podjela bila vidna. Odnosi Dubrovčana nastanjenih u Turskoj bili su regulisani dubrovačkim zakonima, a njihovi odnosi sa Turskom bili su regulisani osnovnim ugovorom između Republike i Porte.¹¹ »Praksa je pokazala, naročito u XVI vijeku, da su Dubrovčani dobili od Porte najbolji položaj i najpovoljnije uslove za svoju trgovinu na Balkanu i Levantu u situaciji koja je stvorena turskim osvajanjem i zavođenjem turske vlasti, i u isti mah da su i sami Turci od Dubrovnika u takvom položaju mogli da izvuku najviše koristi.«¹²

Stalno nastanjeni Dubrovčani u Sarajevu plaćali su izvjesna davanja, a nisu davali uobičajene rajinske poreze. U skladu sa opštim povlasticama koje je Turska davala Dubrovniku, njegova vlada je nastojala da oni budu oslobođeni svih davanja. U jednoj žalbi dubrovačke vlade upućenoj Porti stoji: »... svi mi svoj harač plaćamo zajedno.«¹³

Fermanom od 26. aprila 1516. godine, upućenom bosanskim kadijama, sultan je podijelio Dubrovčane na dvije kategorije: na one koji su se u »jednom mjestu nastanili ili stvorili porodice« i na one koji u jednom mjestu samo posluju. Od prve kategorije dubrovačkih građana, u koje se mogu ubrojati Dubrovčani nastanjeni u Sarajevu, uzimali su se »harač, ispendža i ostale dažbine«, a drugi su oslobođani svih nameta.¹⁴

Broj Dubrovčana nastanjenih u Sarajevu znatno se povećao u prvoj polovini XVI vijeka. Godine 1516 u Sarajevu je posebno upisana Mahala dubrovačkih trgovaca sa 66 kuća i dvije kuće muslimana.¹⁵ Ta naseobina Dubrovčana nalazila se u središtu starog dijela grada, a bila je poznata pod imenom Latinluk.

11. T. Popović, *Dubrovnik i Turska u XVI veku*, Beograd 1973, str. 98.

12. I.Božić, *Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku*, str. 344.

13. HAD, *Lettere di Levanti XIX*, 179.

14. T. Popović, *Dubrovnik i Turska u XVI veku*, str. 99.

15. Istanbul, BBA, TD No 56. Fotokopije: Orijentalni institut u Sarajevu (OIS) br. 63 fo. 12.

U ostalim popisima bosanskog sandžaka iz XVI vijeka (1530, 1540, 1570), Dubrovčani nisu posebno upisivani premda ih je i tada bilo u ovom gradu.

Dubrovački trgovci najviše su u Sarajevu prodavali sukno, kalaj, nakit, južno voće, a izvozili su vosak, goveđe kože, ćilime i vunu.¹⁶

Nažalost, nemamo tačnih podataka o trgovačkim poslovima i prometu između Sarajeva i Dubrovnika tokom XVI vijeka. Ima indicija da su ti poslovi bili znatno razvijeniji u prvoj polovini XVI vijeka kada je i broj Dubrovčana u Sarajevu bio veći. Tačni podaci o broju sklopljenih poslova između Sarajeva i Dubrovnika postoje za period od 1569. do 1574. godine:

Godina	Broj poslova	ukupno u perperima
1569	51	72.500
1570	24	55.437,4
1571	20	18.150
1572	16	20.806,8
1573	6	17.633,4
1574	8	12.926

U dubrovačkim knjigama kroz cijeli XVI vijek spominju se sarajevski trgovci koji su tamo poslovali: Ivan Martinović, Ivan Stipanović, Marko Vukašinović, Jakov Vladisalić, Pavao Božidarević i drugi.¹⁸ I znatan broj muslimanskih trgovaca obavljao je svoje poslove u Dubrovniku. Međutim, nema pouzdanih podataka o njihovom poslovanju, ali zato ima podataka o čestim sukobima tih trgovaca sa Dubrovčanima, zbog čega je dubrovačka vlada donijela uredbu 26. jula 1508. godine kojom »... Turci i turski podanici za robu koju donose u Dubrovnik ili je šalju dalje preko mora treba da plate carinu i za uvoz i za izvoz isto kao što to čine dubrovački trgovci«. Od ove uredbe bili su izuzeti snabdjevači dvora i okolnih namjesnika.¹⁹ Da bi izbjegli plaćanje te carine, trgovci iz Turske su sve više svoju robu vozili, umjesto u Dubrovnik, na ušće Neretve, što nikako nije odgovaralo Dubrovčanima. Jedino što su uspjeli bilo je da zabrane svojim trgovcima da tu posluju, dok su trgovci i brodovi iz Mletaka, Ankone i nekih drugih luka sve više dolazili na ušće Neretve i time ugrožavali Dubrovnik.

S druge strane, Mlečani su turskim trgovcima garantovali ličnu i imovinsku sigurnost, i dobro obavljen posao. S posebnom pažnjom su se ophodili sa trgovcima koji su nabavljali robu za paše i begove. Kada je u maju 1537. godine bosanski sandžak-beg zamolio jednog trgovca da mu u Mlecima kupi fini brokat i supraman, dobio je na dar od Mlečana i svilenih tkanina u vrijednosti 200 dukata.²⁰ Međutim, u vrijeme ratova Sv. Lige protiv Turaka muslimanski trgovci gubili su ne samo sva prava nego i robu.²¹

16. V. Vinaver, *Bosna i Dubrovnik 1595—1645*, Godišnjak društva istoričara Bosne i Hercegovine XIII/1962, str. 222.

17. T. Popović, *Dubrovnik i Turska u XVI veku*, str. 303.

18. HAD, *Debita Notariae*, 78, str. 94, 152, 177; knj. 79 sv. 197, 236, 238 i 188 str. 156, knj. 89, str. 40, 44, 90, 168.

19. T. Popović, *Trgovci muslimani u balkanskoj spoljnoj trgovini u XVI veku*, Istoriski časopis XXXIII, Beograd 1986, str. 60.

20. Isto, str. 63—64.

21. Isto, str. 64.

Za trgovinu u Sarajevu od velikog značaja bila je i činjenica što je u Dubrovniku postojao sistem kreditiranja trgovaca koji su poslovali u Turskoj i to ne samo Dubrovčana već i drugih trgovaca. Sarajevski trgovci su takođe imali tu mogućnost, te su za taj novac kupovali robu u Dubrovniku.

Krajem XVI vijeka, tačnije 1593—1594. i 1595. godine najveći dio poslova između Sarajeva i Dubrovnika vodio je dubrovački trgovac Bartolomeo Bordjani. Iz tog vremena sačuvano je 69 pisma dubrovačkih trgovaca iz Sarajeva upućenih Bartolomeu Bordjaniju u Dubrovnik, koja su pisali: Pashvalino di Rado, Djirolmo Albrići, Marko Ćenton, Rafaelo Soderini Ruska, Pietro Portinari, Djio Batista Konton, Nikolo di Djovani, Abondio di Frančesko Nosari, Pietro Paolo Busto, Karlo Ruska, Nikolo de Rossi, Nikolo de Zuane, Djio Paolo Giesa.²²

Bartolomeo Bordjani, Firentinac po porijeklu, živio je u Dubrovniku od 1592. do svoje smrti 1631. godine. Već do 1594. Bordjani je postao posrednik Firentinske kolonije u Sarajevu u poslovima sa Italijom. Iako je održavao trgovačke veze sa više gradova na Balkanu, ipak je najviše poslovnih veza imao sa Sarajevom i Beogradom. Pored saradnje sa najpoznatijim stranim trgovcima u Sarajevu kao što su Rafaelo Sodarini, Karlo Ruska, Pijetro Portinari, Paskvalino di Rado, Pijetro Paolo Busta, Nikolo de Rossi i drugim, Bordjani je poslovao i sa domaćim trgovcima u Sarajevu: Petrom Dragojlovićem, Matijašem Markovićem, Antonijem Radovanovićem, Ivanom Matijaševićem i Ivanom Radoševićem. Jedan od zajedničkih poslova Bordjanija i Matijaša Markovića bio je izvoz govedih koža u Mletke u vrijednosti 2.400 škuda. Bordjani je saradivao i sa muslimanskim trgovcima iz Sarajeva, za koje je nabavljao kafu.²³

Iako se na osnovu prepiske B. Bordjanija vidi da je trgovina između Sarajeva i Dubrovnika bila razvijena, ipak Dubrovčani krajem XVI vijeka gube primat u spoljnoj trgovini Sarajeva. Do tog vremena u gradu je stasao i domaći trgovački stalež koji sve više preuzima poslove. Poslije kiparskog rata (1570—1573) oni mnogo češće nego ranije odlaze u Veneciju, a od 80-tih godina XVI vijeka i mletački trgovci se sve više viđaju u Bosni.²⁴

Godine 1578. venecijanska vlada je prihvatila prijedlog Splićanina Danijela Rodrige, koji je želio »da učini Split glavnim uporištem svoje trgovine sa Turskom«. Po njegovoj zamisli sva trgovina iz Turske prema Zapadu odvijala bi se preko Splita, a Venecija bi proizvode sa Zapada uvozila u Tursku. Do tog vremena samo mali dio robe iz Turske odvožen je u Split, a sva ostala roba odvožena je u Dubrovnik i na Neretvu.²⁵

Otvaranjem splitske skele, za Dubrovčane je bilo sve manje posla u Bosni. Oni su čak pokušali intervenisati preko svog poklisara

22. HAD, Acta S. Mariae, serija 76, Isprave i akti 16 stoljeća, br. 467/3.

23. T. Popović, *Pisma Bartolomeu Bordjaniju (1593—1595)*, Beograd 1984, str. 15.

24. G. Stanojević, *Jugoslovenske zemlje u mletačko-turskim ratovima XVI—XVIII vijeka*, Beograd 1970, str. 97.

25. G. Novak, *Split u svjetskom prometu*, Split 1923, str. 86.

Lukarevića koga su uputili bosanskom paši da spriječe otvaranje splitske skele, ali u tome nisu uspjeli.

Godine 1592. venecijanska vlada uputila je u Split kapetana broda i trgovca Oktavija, sa posebnim ovlaštenjem da pregovara sa kliškim prvcima o otvaranju skele u Splitu. Poslije pregovora kadija je uputio akt bosanskom paši i Porti u kome se kaže:

»Skela na Neretvi, koja je pod (upravom) sandžak-bega Hercegovine, toliko je podložna napadima opakih uskoka, koja s vremenom na vrijeme ostaju uništena, što prouzrokuje opadanje i pomanjkanje carskih prihoda, a trgovcima osjetnu štetu i gubitke. Zato ako bi roba koja ide na neretljansku skelu bila upućivana na skelu tvrđave Split, pored toga što bi se povećavala dacija na tri do četiri tovara aspri, emin i drugi službenici i trgovci bili bi zadovoljni i osigurali bi se od ovih opakih uskoka. Još izjavljuju da bi gospođa Mlečani obeštetili svaku štetu koja bi se dogodila u putu, bilo ličnosti, bilo trgovačkoj robi u polasku od rečene tvrđave, do njihovog dolaska u Veneciju«. Ovaj dokument potpisalo je 25 kliških prvaka, među kojima je bilo po tri trgovca iz Sarajeva i Drinopolja.²⁵

Te iste 1592. godine Mlečani su otvorili splitsku skelu sa lučkim uređajima, skladištem i lazaretom. Garancija koju je Venecija pružala trgovcima i zainteresovanost feudalne klase u Bosni, bile su one dvije činjenice koje su najviše doprinijele da se otvori splitska skela. Kada je završena izgradnja lučkih postrojenja, istovremeno je završena i izgradnja karavan-saraja na putu od Sarajeva do Splita.²⁶ Otvaranje ove skele imalo je značajnog udjela u trgovačkim odnosima Sarajeva i Splita što pokazuju podaci da je već nakon njenog otvaranja broj poslova između ova dva grada porastao. Pored Dubrovnika, Split postaje glavna izvozna luka Balkana, gdje je pristizala raznovrsna roba sa istoka, odakle se otpremala u Veneciju i druge italijanske gradove.

U Sarajevu je još od 80-ih godina XVI vijeka poslovala moćna kolonija Firentinaca i Mlečana, trgovaca i poslovnih agenata velikih trgovačkih kuća, koji su preko Dubrovnika i Neretve, a od otvaranja splitske skele i preko Splita, napravili veliki promet u poslovima na Balkanu. Broj mletačkih trgovaca u Sarajevu naročito je porastao poslije otvaranja splitske skele. Jedan od najaktivnijih, posebno tokom 1594. godine bio je Nikolo De Zuane koji je održavao poslovne veze sa više italijanskih trgovačkih kuća: Mikelocima u Firenci, Bernardom Reineom u Ankoni, Antonijem Pusterlom u Mlecima, kao i sa Stipionom Lukarevićem i Nikolom Petrovićem u Dubrovniku. Njegovim poslovima u Sarajevu upravljao je Đovani Antoni Pusterla. Robu iz Sarajeva nabavljao je preko Nikole de Zuane, a iz Italije je robu za Sarajevo slao preko Bernarda Reine iz Ankone.²⁷

25. a G. Stanojević, *Jugoslovenske zemlje u mletačko-turskim ratovima XVI—XVIII vijeku*, str. 97.

26. T. Popović, *Dubrovnik i Turska u XVI veku*, str. 361.

27. T. Popović, *Pisma Bartolomeu Bordaniju*, str. 151, 74.

Jedan od poznatijih mletačkih trgovaca nastanjenih u Sarajevu krajem XVI vijeka bio je Bartolomeo Albrici. U njegovom dućanu u Sarajevu mogle su se nabaviti tkanine i razna manufakturna roba iz Italije, a iz Sarajeva u Mletke slao je jagnjeće kože i krzna. Svoj dućan u Sarajevu imao je i Mlečanin Paskvalino di Rado. Pored njih među mletačkim trgovcima nastanjenim u Sarajevu poznati su bili i braća Ćenton, te Nikolo de Rosi koji je robu iz Sarajeva slao svome bratu i ortaku Zuanu de Rosi u Mletke.²⁸

Među Firentincima nastanjenim u Sarajevu krajem XVI vijeka najpoznatiji su bili Rafaelo Soderini, Pijetro Portinari i Karlo Ruska. Njih trojica zajedno su osnovali trgovačko društvo koje je poslovalo sa više italijanskih gradova. Rafaelo Soderini izdanak stare plemićke firentinske porodice, najviše je poslova sa trgovcima iz Ankone, Firence i Mletaka. Zajedno sa svojom braćom Bernardom, Gašparom, Karlom, Lasandrom, Pijerom i Nikolom bavio se, pored trgovačkih poslova, i proizvodnjom raše.²⁹ Pijetro Portinari upućen je u Sarajevo kao poslovođa za firmu Mikeloci. Inače, firentinska porodica Mikeloci bila je jedna od vodećih trgovačkih porodica koje su poslovale na Balkanu u drugoj polovini XVI vijeka. Od četvorice braće Mikeloci, sa Turskom je najviše trgovao Tomaso Mikeloci koji je tamo uvezio tkanine, manufakturnu robu, galanterijsku robu i nakit, a kupovao krzna, vunu, vosak, kordovan, sirovine za štavila i bojenje.

Pijetro Portinari je, zajedno sa svojim bratom Falkom, bio veoma uspješan u okupljanju firentinskih trgovaca u Sarajevu u moćnu koloniju. Braća Portinari posljednji su izdanci jedne stare firentinske porodice. Pijetro je došao u Sarajevo 1591. godine gdje je ostao do 1594. kada je većinu svojih poslova prenio u Dubrovnik gdje je najviše trgovao sa muslimanskim i jevrejskim trgovcima iz Bosne i Srbije.³⁰

Roba iz cijelog Osmanskog Carstva, pa čak i iz Indije i Perzije, dolazila je poslije otvaranja splitske skele u Split i to najviše preko Sarajeva i Banja Luke, jer je taj put bio znatno kraći od onog za Dubrovnik, a time je i prevoz robe bio jeftiniji. Izvještavajući svoju vladu, u oktobru 1594. godine, splitski knez i kapetan Danijel Malin između ostalog piše: »Put iz Sarajeva do Splita prevaljuje se u sedam dana, tj. četiri do Duvna, gdje se rasparkuje roba, a onda se u druga tri dana roba iz tog mjesta doveze u Split«. S druge strane, najveći dio poslova italijanskih trgovaca išao je preko Splita u Sarajevo a odatle u Podunavlje. Takvo stanje najviše su koristili domaći trgovci iz Bosne, koji su u tim poslovima vidjeli mogućnost da i sami nastupaju na zapadnom tržištu, a ne samo posredno preko dubrovačkih trgovaca.

Trgovci iz Bosne dovozili su u Split med, vosak, kožu, sir, pšenicu, vunu, meso, a u Splitu su kupovali sukno, bijeli vosak, rižu, sapun, ulje, lan, šećer, svilene tkanine i drugo.³¹ Među najznačaj-

28. Isto, str. 74.

29. T. Popović, *Pisma Bartolomeu Bordaniju*, str.

30. Isto, str. 52—53.

31. G. Novak, *Split u svjetskom prometu*, str. 77, 93.

nijim izvoznim artiklima iz Bosne, kao i s najvećeg dijela Balkanskog poluostrva, bila je koža. Stoka se otkupljivala za prehranu vojske i gradskog stanovništva, dok su kožu kupovali domaće zanatlije, kožari (tabaci) za preradu, i trgovci za izvoz na zapadno-evropsko tržište. Najveći centar gdje se prodavala koža tokom XVI i XVII vijeka bila je Ankona odakle se snabdijevao veliki broj radionica srednje Italije.

U Sarajevu je u XVI vijeku bilo dosta zanatlija koji su se bavili preradom kože. Duž Miljacke nalazile su se radionice za štavljenje kože a u neposrednoj blizini formirala se i Tabačka čaršija u kojoj su radili kožari udruženi u jaku esnafsku organizaciju. Taj zanat sve više se razvijao kako je rastao promet sa zapadno-evropskim tržištem.

Za razliku od govedih koža, čiji način štavljenja »na turski način« nije bio tražen na evropskom tržištu, turski način štavljenja jarećih i kozjih koža bio je prihvaćen u Evropi. Balkansko područje je, pored Španije, Korzike, Sardinije i Sicilije, bilo najveći proizvođač tih koža. Jareće i kozije kože štavile su se slično arapskom načinu i onom koji je nastao u Kordobi, te je po tome ta koža dobila ime kordovan. Veliki proizvođač kordovana bijelih, žutih, crvenih i crnih, pored Skoplja, Tetova, Prizrena i Novog Pazara, bilo je i Sarajevo. Iz ovih gradova kordovanom su se snabdijevale zemlje srednje i zapadne Evrope, i to najviše preko mletačkih trgovaca.

Osim preko Dubrovnika i, kasnije, preko splitske luke, roba iz Sarajeva u Mletke i Firencu i obratno otpremala se i preko luke Ploče. Za račun sarajevskih trgovaca Paskvalina di Rada, Pijera Portinarija, Elijasa Oefa i još nekih tu su radila i braća Batista i Antonio Fakineti.³²

Značajnu ulogu u trgovačkim poslovima u Sarajevu u drugoj polovini XVI vijeka imali su i Jevreji koji su se u ovaj grad doselili sredinom istog vijeka. Njihova uloga bila je posebno značajna u spoljnoj trgovini zbog toga što su oni bili povezani sa drugim jevrejskim naseobinama i pojedincima širom Osmanskog carstva, a i izvan njega. Jevreji su najviše svojih poslova obavljali preko Dubrovnika, a od kraja XVI vijeka kada je otvorena splitska skela, većina sarajevskih trgovaca, kako muslimana tako i Jevreja, orijentisala se na trgovinu sa Venecijom i drugim italijanskim gradovima preko Splita.

Među trgovcima Jevrejima nastanjenim u Sarajevu u XVI vijeku spominju se Mojsije Kuzino, Haim Menahem i Josip Lukelo.³³ Trgovačke poslove između Sarajeva, Ankone i Venecije, vodili su dubrovački Jevreji Salamon Oef, kao i David i Josip Koen, te Davidov sin Aron i njihovo trgovačko društvo.³⁴

Pored Dubrovčana, Jevreja, Firentinaca i Mlečana u Sarajevu je bilo i drugih stranih trgovaca. Krajem XVI vijeka tu se nastanio Antonije Rencije, trgovac iz Anversa, a u isto vrijeme njegov brat

32. T. Popović, *Pisma Bartolomeu Bordaniju*, str. 14.

33. HAD, *Diversa Cancellariae*, CLVIII, 124—125.

34. J. Tadić, *Jevreji u Dubrovniku*, Sarajevo 1937, str. 156.

Mihal živio je u Ankoni. Oni su trgovali između Sarajeva i italijanskih gradova preko Dubrovnika. Iz Bosne su uvozili vosak i razne vrste kože, a uvozili su fine firentinske i flandrijske tkanine.³⁵

Među stranim trgovcima u Sarajevu bilo je i nekoliko Grka koji su tamo prešli iz Ankone, jedne od grčkih kolonija, odakle su vodili poslove sa trgovcima iz Gabele, Splita, Šibenika i Zadra.³⁶

Strani trgovci u Sarajevu, kao i u cijeloj Turskoj, mogli su nesmetano da razvijaju svoje poslove, ali su njihov položaj i pravo bili u zavisnosti od privilegija koje su dobivali od Turske. »Mlečani, Firentinci ili Đenovljani, koji su uživali veoma široke povlastice, gubili su u vrijeme ratova Sv. Lige protiv Turske, ne samo sva prava nego i imovinsku i ličnu slobodu.«³⁷ U drugoj polovini XVI vijeka broj stranih trgovaca u Sarajevu se povećao, u vrijeme kada se većina trgovaca, posebno talijanskih, počela da okreće prema balkanskom tržištu, za razliku od ranijih vremena kada su velike trgovačke kuće bile zainteresovane za bogato anadolsko i maloazijsko tržište.

Za razliku od stranih trgovaca, većina domaćih trgovaca izrasla je iz zanatlijskog staleža. Trgovinom su se bavili, pored profesionalnih trgovaca — bazerdžana, i ljudi različitih društvenih staleža: vojnici, predstavnici vlasti i drugi. Bazerdžani su se uglavnom bavili uvozom orijentalne robe. Imali su svoje dućane u zasebnoj čaršiji zvanoj Bazerdžani, koja se nalazila na području Bašćaršije, tačnije, između današnjih ulica Bazerdžani i Abadžiluk.³⁸ Pored bazerdžana koji su bili najbrojniji i najmoćniji trgovci, bilo je i drugih trgovaca koji su se specijalizovali za trgovinu jedne vrste robe kao napr.: tutundžije — prodavači duhana, ćurčije — trgovci krznom, baručije — trgovci barutom, dželepčije — trgovci stokom, te džambasi — trgovci konjima.

Domaći trgovci iz Sarajeva često su odlazili u Dubrovnik radi trgovine. Tako je godine 1506. terzibaša Širmerd dobio 40.234 akče da nabavi tkanine (kumaš) u Dubrovniku.³⁹ Veliki dio svojih poslova balkanski muslimanski trgovci, pa i oni iz Sarajeva, obavljali su u Ankoni, gradu koji je u XVI vijeku dostigao najveći domet u razvoju svoje prirode. Godine 1551. turski trgovci, među kojima ih je bilo i iz Sarajeva, donijeli su u Ankonu robe u vrijednosti preko 50.000 zlatnih škuda: sirove svile, kordovana, ćilima, vune, koža, krzna itd.⁴⁰

U gradu su postojali carinski i nadzorni organi čiji je zadatak bio da kontrolišu promet i sprovode u život odredbe o trgovini. Badž — tržna trošarina plaćala se samo na veće količine koja se dopremala i otpremala kolima ili tovarom, kao i za manje skupocjene artikle i stoku. Zakon je propisivao da se na trgovima uzima

35. Isto, str. 162.

36. T. Popović, *Pisma Bartolomeu Bordaniju*, str. 31.

37. Isto, str. 5.

38. A. Bejtović, *Ulice i trgovi Sarajeva*, Sarajevo 1975, str. 95.

39. HAD, *Acta Turcarum I—XC*, dok. br. 292.

40. T. Popović, *Trgovci muslimani u Balkanskoj trgovini u XVI veku*, str. 66.

badž samo »... od onoga što se doveze kolima i što se dopremi tovarom te ako se proda nešto čija je vrijednost bar 40 akči.«⁴¹

Rentni prihod Sarajeva spadao je u has bosanskog sandžak-bega. Godine 1530. prihod sandžak-begovog hasa od tržišnih taksi na robu koja je prodavana u Sarajevu iznosio je, zajedno sa mlađarinom i baduhavom, 63.000 akči, a ukupan rentni prihod Sarajeva te godine iznosio je 78.696 akči.⁴² Deset godina kasnije taj prihod se nešto uvećao i iznosio je 82.913 akči, a prihod carine, nijabeta, mlađarine i baduhave iznosio je 67.000 akči.⁴³ Najveći rentni prihod Sarajeva u XVI vijeku zabilježen je 1570. godine kada je iznosio 94.595 akči.⁴⁴

Za podanike Dubrovačke Republike nastanjene u Turskoj bili su utvrđeni propisi o izveznoj carini. Prvi dokument iz XVI vijeka, koji govori o izveznoj carini za Dubrovčane, bio je ferman sultana Bajazida, datiran 28. VII 1505. godine. Carina je tada iznosila 4% od vrijednosti izvožene robe. Samo dva dana kasnije izdat je novi ferman (30. VII 1505) po kome je utvrđena visina izvezne carine od 2%, koja je vrijedila za čitavo Osmansko carstvo.⁴⁵ Za razliku od Dubrovčana, Mlečani su plaćali carinu u visini 4% od vrijednosti robe, a Firentinci 5%.⁴⁶ Izvezne carine u visini 2%, koje su Turci naplaćivali od Dubrovčana, potvrdio je i sultan Bajezid 1510. godine kao i njegov nasljednik Selim 1513. godine. Međutim, kada je osvojio Egipat 1519. godine, Selim im je povećao carinsku stopu na 3% i tada je promet Dubrovnika sa Turskom naglo opao.⁴⁷ Stupanje na prijesto sultana Sulejmana Veličanstvenog donijelo je nove carinske stope za Dubrovčane u iznosu 5%. Na zahtjev Dubrovčana, nasljednik Sulejmana Veličanstvenog, sultan Selim II, potvrdio je ranije privilegije Dubrovčana da plaćaju carinu u iznosu od 2%. Te povlastice oni su uživali sve do kraja XVI vijeka i u vrijeme vladavine sultana Murata III (1574—1595) i njegovog nasljednika sultana Mehmeda III (1595—1603).⁴⁸

Središte privrednog života grada bilo je u čaršijama kojih je u Sarajevu bilo više, a sve zajedno činile su *Sarajevsku čaršiju*. To su bile slijedeće ulice čaršije: Baščaršija — glavna čaršija, Abadžiluk, Aščiluk, Atari, Bazerdžani, Berberska čaršija, Bojadžijska, Bravadžiluk, Čibukčijska, Čizmedžiluk, Čurčiluk mali, Čurčiluk veliki, Fišekčijska čaršija, Franačka čaršija, Gornja čaršija, Halači, Halvadžiluk, Ibrikčijska, Kasapi Gornji, Kaukčijska, Kazandžiluk, Kazazi, Kolobara čaršija, Kovači, Kujundžiluk veliki, Kujundžiluk mali, Kulukčije, Kundurdžiluk, Mala čaršija, Mudželiti veliki, Mudželiti mali, Nalčadžijska čaršija, Predimaret čaršija, Ribarska čar-

41. *Kanuni i kanun-name*, OIS, Monumenta Turcica I, 1, Sarajevo 1957, str. 43.

42. Istanbul, BBA, TD No 158, OIS br. 65 fo. 107.

43. Istanbul, BBA, TD No 211, OIS br. 75 fo. 209.

44. Istanbul, BBA, TD No 378, OIS br. 76 fo. 33.

45. S. Milosavljević, *Izvezne carine koje su Dubrovčani plaćali Turcima za robu izvezenu iz Turske u vremenu od 1481 do 1520*, Istoriski glasnik, 1—2, Beograd 1953.

46. I. Božić, *Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku*, str. 221.

47. T. Popović, *Dubrovnik i Turska u XVI veku*, str. 117.

48. Isto, str. 246.

49. A. Bejtić, *Stara sarajevska čaršija, jučer, danas i sutra*, Sarajevo, 1969, str. 23.

šija, Sagrdžije, Saraj-čaršija, Samardžiluk, Sarači, Sarači mali, Tabaci donji, Tabaci gornji, Tahmis, Tarakčijska čaršija, Terzijska čaršija, Tufekčijska čaršija i Zildžiluk.⁴⁹

Tokom XV i XVI vijeka u Sarajevu je, uglavnom na području čaršije, podignut čitav niz trgovačkih objekata. Najznačajniji među njima bili su bezistani, građeni od kamena da bi roba bila zaštićena od požara. Od tri bezistana koja su sagrađena u Sarajevu u XVI vijeku do danas su se sačuvala dva. Najstariji od njih, Gazi Mehmed-begov, podignut je početkom XVI vijeka a potpuno je izgorio u požaru 1842. godine, tako da nema nikakvih materijalnih ostataka, a ni sačuvani dokumenti ne pružaju podatke o ovom bezistanu.

Taj objekat nije odgovarao potrebama jednog takvog grada kakvo je bilo Sarajevo u to vrijeme, pa su građani Sarajeva odlučili da naprave znatno prostraniji trgovački objekat. Pismo koje su uputili Dubrovačkoj republici tražeći da im pošalju majstore za izgradnju bezistana, potpisali su »svi građani Sarajeva i trgovci«.⁵⁰ Ovaj objekat podignut je iz sredstava Gazi Husrev-begovog vakufa, poslije njegove smrti, između 1542. i 1543. godine. Za ono vrijeme bila je to impozantna građevina dužine 109 metara, prekrivena olovom. Duž cijele građevine, i s vanjske i sa unutrašnje strane, nalazili su se dućani. U isto vrijeme kada je sagrađen bezistan iz sredstava Gazi Husrev-begova vakufa podignut je i jedan karavansaraj, zvani Tašlihan, koji je zajedno sa bezistanom činio jednu cjelinu. Okolo zgrade nalazili su se dućani i sobe za trgovce, a u sredini je bilo dvorište sa sebiljom nad kojim je na stubovima podignuta mala džamija. Tašlihan je izgorio 1879. godine.⁵¹

Godine 1551. veliki vezir Rustem-paša, porijeklom iz okoline Sarajeva, podigao je čuveni Brusa bezistan na Baščaršiji. Ta monumentalna građevina sagrađena od kamena presvođena je sa dvije velike i šest malih kupola. Unutar bezistana bilo je 35 dućana, a sa vanjske strane 42. U bezistanu se najviše prodavala svila iz Burse, koja je bila međunarodno tržište za svileno predivo koje se proizvodilo u Asterabadu i Gilonu na sjeveru Irana, pa je po tome ovaj objekat nazvan Brusa-bezistan. Vakufnama o osnivanju bezistana nije se sačuvala, ali u popisu vakufa iz 1604. godine upisan je prihod Rustem-pašinog vakufa u iznosu od 15.500 akči godišnje, koji je dolazio od 77 dućana okolo i unutar bezistana.⁵²

Najbrojniji trgovački objekti u gradu bili su dućani kojih je u Sarajevu u XVI vijeku bilo više stotina. Gotovo svi dućani na području čaršije bili su podignuti iz vakufskih sredstava, čiji su prihodi služili za održavanje određenog vakufskog objekta i njihovih službenika. Sam Gazi Husrev-begov vakuf imao je u drugoj polovini XVI vijeka preko 200 dućana.⁵³

Važni objekti za promet i trgovinu bili su hanovi i karavansaraji. Tu su putnici odsjedali, a ujedno i obavljali trgovačke po-

50. HAD, Acta Turcarum, I—XC, dok. br. 2317.

51. H. Kreševljaković, *Hanovi i karavansaraji u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1957, str. 25—26.

52. Ankara, TK, No 477, OIS br. 203 fo. 349.

53. Istanbul, BBA, TD No 462, str. 27.

slove. Ne zna se tačno koliko je hanova i karavan-saraja bilo u Sarajevu u XVI vijeku.

Prvi karavan-saraj podigao je još 1462. godine osnivač Sarajeva Isa-beg Ishaković. Bio je poznat pod imenom Kolobara, a njegove zidine i danas okružuju ljetno kino na Baščaršiji. Imao je četrdeset soba za putnike i četiri magaze za smještaj robe.

Drugi karavan-saraj podigao je 1505. godine bosanski sandžak-beg Skender-paša, a sredinom XVI vijeka Gazi Husrev-beg — poznati Tašlihan. U isto vrijeme sagrađen je i jedan karavan-saraj u blizini Baščaršije u Mahali Muslihudina Čekrekčije. Njegov osnivač je bio poznati sarajevski bogataš Kemal-beg. Potpuno je izgorio prilikom provale princa Eugena Savojskog 1697. godine i više nije obnavljan.

Krajem XVI vijeka, tačnije 1580. godine, rumelijski begler-beg Sijavuš-paša sagrađio je jedan han koji je postao jevrejski getto. Naime, stanovnici Sarajeva žalili su se da ih Jevreji uznemiravaju pa su tražili da se za njih izgradi posebna četvrt. Ovaj han se kasnije zvao Velika avlija ili Čifuthana, a nalazio se u današnjoj ulici Maršala Tita.

Svi hanovi građeni su na isti način. U sredini je bilo četvrtasto dvorište opasano dućanima, magazama i stajama za konje, a na spratu su se nalazile sobe za goste i kafana.

Gledajući u cjelini XVI vijek je bio doba procvata sarajevske trgovine. U to vrijeme Bosna je bila tranzitno područje između Rumelije i Panonske nizije i Jadranskog mora, a Sarajevo, kao glavni centar tog sandžaka, najprometnije mjesto. U Bosnu, odnosno Sarajevo kao glavni trgovački centar Bosanskog sandžaka u XVI vijeku (odakle su se snabdijevali uvezenom robom i drugi gradovi), uvozila se raznovrsna roba: pamuk, duhan, kafa, bakalar, maslinovo ulje, kalaj, badem, kna, suho grožđe, staklo (posebno iz Venecije), razne vrste tkanina od kojih najviše svila iz Bruse, zatim atlas iz Ankone i drugo.

Istovremeno, iz Bosne, posebno preko sarajevskih trgovaca, izvozila se koža, vosak, noževi i drugo.

Sarajevski trgovci, zahvaljujući svome materijalnom položaju, posebno krupniji trgovci muslimani postaju ugledne ličnosti i, zajedno sa feudalcima, ulemom i drugim bogatijim građanima, čine gradsku elitu. Povezujući se sa upravnicima vakufa, koriste novčane kredite. Podaci iz deftera i Sarajevskih sidžila pokazuju koliko su vakufi igrali značajnu ulogu u kreditiranju gradske privrede. Sam Gazi Husrev-begov vakuf, sa cifrom od 1,20⁰.000 akči koje su služile za kreditiranje, pretstavljao je za ono vrijeme malu banku.⁵⁴ Pored Husrev-begovog, i drugi vakufi posjedovali su gotov novac koji je služio za kreditiranje trgovaca, zanatlija i poljoprivrednika, dajući time impuls privrednom razvoju grada.

Osim što su svojim poslovima doprinosili razvoju grada, sarajevski trgovci su bili i posrednici u unošenju kulture u raznim vidovima i sa Istoka i sa Zapada, što se naročito manifestovalo u nošnji, modi i raznim upotrebnim predmetima.

54. A. Sućeska, *Vakufski krediti u Sarajevu* (u svijetlu sidžila sarajevskog kadije iz godine 1564—1566), Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu II, Sarajevo, 1954, str. 349.

R e z i m e

SARAJEVO KAO TRGOVAČKI CENTAR
BOSANSKOG SANDŽAKA

U ovom radu govori se o Sarajevu kao trgovačkom centru Bosanskog sandžaka u XVI vijeku, dakle u vremenu kada je Osman-ska imperija bila u punoj fazi svoga razvitka. U to vrijeme nastavlja se jačanje trgovačkih središta u njenom evropskom dijelu. Jedan od najrazvijenijih gradova na Balkanu tokom XVI vijeka bilo je Sarajevo. Duboko u unutrašnjosti carstva, daleko od ratnih poprišta, Sarajevo je bilo ono mjesto u kome su se trgovci osjećali sigurnim i u kome su nesmetano mogli obavljati svoje poslove.

Najveći dio stanovništva Sarajeva bavio se zanatstvom i trgovinom. U katastarske popise deftere zasebno su upisivani muslimani, hrišćani, Jevreji, Dubrovčani. U skladu sa tom konfesionalnom podjelom stanovništva bili su podijeljeni i trgovci. Dubrovčani su imali svoju koloniju, Firentinci i Mlečani takođe, Jevreji su stanovali zasebno, a domaći trgovci su bili međusobno povezani.

Poseban impuls u međunarodnoj trgovini Sarajeva davali su Dubrovčani. Oni su u Sarajevu imali svoju koloniju koja je bila među većim kolonijama na Balkanu. Godine 1516. u Sarajevu je upisana Mahala dubrovačkih trgovaca sa 66 kuća. Nalazila se u središtu starog dijela grada, a u narodu je bila poznata pod imenom Latinluk. Dubrovački trgovci u Sarajevu su najviše prodavali sukno, kalaj, nakit, južno voće, a izvozili vosak, goveđe kože, ćilime i vunu.

Krajem XVI vijeka Dubrovčani gube primat u spoljnoj trgovini Sarajeva, naročito poslije otvaranja Splitske skele 1592. godine, kada je naglo porastao broj poslova između Splita i Sarajeva. Pored Dubrovnika Split je postao glavna izvozna luka Balkana, gdje je pristizala roba sa Istoka odakle se otpremala u Veneciju i druge italijanske gradove.

Pored dubrovačke, u Sarajevu je od 80—tih godina XVI vijeka poslovala i moćna kolonija Firentinaca i Mlečana, trgovaca i poslovnih agenata velikih trgovačkih kuća. Broj mletačkih trgovaca u Sarajevu naročito je porastao poslije otvaranja splitske skele. Trgovci iz Bosne dovozili su u Split med, vosak, kožu, sir, pšenicu, vunu, meso, a u Splitu su kupovali sukno, bijeli vosak, rižu, ulje, lan, šećer, svilene tkanine i drugo. Među najznačajnijim izvoznim artiklima iz Bosne, kao i s najvećeg dijela Balkanskog poluostrva bila je koža.

Osim preko Dubrovnika i Splita, roba iz Sarajeva u italijanske gradove otpremala se i preko luke Ploče.

Značajnu ulogu u trgovačkim poslovima u Sarajevu imali su i Jevreji koji su se tu doselili sredinom istog vijeka.

U radu je dat i kratak pregled trgovačkih objekata na području sarajevske čaršije, od kojih su najznačajnija tri bezistana sagrađena tokom XVI vijeka.

Kao tržište, gdje se prikupljala roba iz drugih manjih centara cijele Bosne, viškovi zemljoradničkih i stočarskih proizvoda, gdje su i sa Zapada i sa Istoka dovoženi razni artikli: tkanine, začini, ukrasni predmeti, proizvodi od metala, odjeća, obuća, kafa, staklo, kozmetički preparati i drugo koji su transportovani dalje, oni sa Istoka na Zapad i obratno, a zadržavani oni koji su odgovarali potrebama jednog grada čiji sastav stanovništva je raznolik, Sarajevo će tokom XVI vijeka izrasti u najznačajniji trgovački centar Bosanskog sandžaka.

S U M M A R Y

SARAJEVO AS A TRADING CENTRE OF THE BOSNIAN SANJAK IN THE 16th CENTURY

The present paper considers Sarajevo as a trading centre of the Bosnian Sanjak in the 16th century. During this century Sarajevo outgrew its former role as a local economic centre and gradually established connections with markets throughout the Empire as well as with Italy. At that time Sarajevo reached the climax of its development during the Turkish period. Far from battle-fields of war, deep inside the Empire, Sarajevo was the place where traders were secure and could run their businesses in peace. Apart from local traders, a special impulse to international trade was given by the citizens of Dubrovnik. Sarajevo had one of Dubrovnik's greatest colonies in the Balkans, at a time when both Dubrovnik and Sarajevo were flourishing. From the 1580's onwards, a powerful colony of Florentine and Venetian traders and agents of large trading companies were engaged in trading in Sarajevo. Via Dubrovnik and Neretva, and, after the opening of the Split ferry, via Split as well, they made great profits in their business affairs in the Balkans.

Regarded as a whole, the 16th century was a period of flourishing trade in Sarajevo. Various goods (cotton, tobacco, coffee, smoked cod, olive oil, almonds, henna, raisins, glassware (especially from Venice), various fabrics, etc.) were imported into Bosnia, i. e. into Sarajevo being the centre of the Bosnian Sanjak, from where other towns were supplied with imported goods as well. At the same time, leather, wax, daggers, etc. were exported from Bosnia, mostly by Sarajevo traders.

The paper also gives a short survey of places where major economic activities took place, the most important among them being the three *bezistans*.